
ФІЛОСОФСЬКА ПЕРІОДИКА ОЧИМА ФАХОВОЇ СПІЛЬНОТИ

Опитування «Філософської думки»¹

З метою вивчення читацької аудиторії філософської періодики було здійснено опитування наших колег по всій Україні. Анкети розсилалися у фахові осередки, розташовані в містах різних регіонів країни. Далеко не всі адресати відгукнулися, що теж треба врахувати як один з показників роботи та комунікації філософської спільноти. Проте зрештою отримано досить великий масив даних, що відображає настрої та думки, так би мовити, фахових читачів філософських та, ширше, гуманітарних періодичних видань.

Досить розлогий опитувальник містив 11 різнопланових запитань. Респондентам було запропоновано поміркувати про те, яку роль відіграють філософські журнали в їхньому інтелектуальному житті, порівняти якість «фахових» і «нефахових», реально і формально рецензованих видань, запропонувати оптимальні, на їхню думку, формати існування філософських журналів і, звісно, піддати вітчизняну філософську періодику конструктивній критиці. Систематизація та аналіз їхніх відповідей дали змогу отримати досить виразний «портрет» нашої періодики, виявити її обнадійливі якості та вади.

Спершу поцікавимося самими респондентами. В період з 10 по 20 листопада 2017 року до обговорення

¹ Опрацювання анкет та аналіз відповідей здійснила І. Ясна. Розширена версія статті з візуалізацією даних доступна на інтерактивному сайті часопису «Філософська думка» за адресою: <http://journal.philosophy.ua/article/nid7652>.

долучилися 62 фахівці². За *гендерним* розподілом більшість із них, 52%, становлять жінки; чоловіки посідають 40%; п'ятеро утрималися від відповіді. *Вікова структура* досить пропорційна: вікова категорія 20–30 років — 18%, 30–40 років — 23%, 40–50 років — 19%; 50–60 років — 21%. На вікову групу 60–70 років припадає 6% загальної кількості опитуваних; 13% не зазначили свій вік. Надати дані про *науковий ступінь* відмовилася третина респондентів. Ще третину, 29%, посідають кандидати філософських наук, 21% — доктори філософських наук, 8% — кандидати інших наук (здебільшого політичних і філологічних); 7% — магістри (філософії, релігієзнавства та правознавства).

Досить широкою є *географія* респондентів. Притому, що майже половину (28 осіб) становлять київські фахівці, решта опитуваних (34 особи) більш-менш рівномірно представляють 18 інших міст від сходу до заходу України: Харків (8 осіб), Львів (4 особи), Запоріжжя (3 особи), Полтава і Тернопіль (по 2 особи), а також Вінниця, Одеса, Житомир, Хмельницький, Донецьк, Луганськ, Севе-родонецьк, Слов'янськ, Івано-Франківськ, Миколаїв, Рівне, Чернігів (по одній особі). Опитувані представляють 29 закладів та установ, розташованих у цих міс-тах. Наостанок зазначу, що 61% опитуваних вказали свої дані у необов'язковій графі «*Ім'я та прізвище*», тоді як 39% вважали за краще зберегти анонімність.

Чи читаєте ви філософську періодику? Якщо так, то як часто?

Це запитання передбачало вибір одного з трьох варіантів відповіді: «регулярно», «інколи» чи «зрідка».

Найбільша кількість опитуваних (42%) читають такі видання «регулярно», утім, якщо взяти абсолютні значення, то йдеться лише про 26 читачів. Всередині цієї групи один з опитуваних прагматично уточнив, що періодику «доводиться читати регулярно». Інший респондент додав, мовляв, читаю регулярно, але насамперед англomовні видання, і ще один зазначив, що все залежить від видання: деякі журнали варто читати регулярно, інші — інколи відстежувати, а решту достатньо зрідка проглядати. Дещо менше (34%) виявилось тих, хто читає філософську періодику «інколи», а четверо (6%) обрали варіант «зрідка». Дев'ять респондентів (15%) утрималися від відповіді чи зазначили, що такі журнали відсутні.

Яку роль у вашому інтелектуальному житті та роботі відіграє філософська періодика?

Відповіді на це запитання можна розділити на дві групи.

² Звісно, результати цього опитування не є строгими і не претендують на соціологічну репрезентативність щодо всіх філософів України. Разом із тим опитування виконало своє головне призначення: стати зондажем сприйняття та використання наукової періодики вітчизняною філософською спільнотою. Адже кількість та склад залучених осіб, які присвятили час досить обсяжному опитуванню, так само як і географія респондентів, і нарешті сам зміст відповідей, створюють вельми цікаву і показову картину.

1. Функції філософської періодики. В першій групі (81% від загальної кількості) респонденти визнали важливу роль, що її відіграють наукові журнали в їхній діяльності, та акцентували увагу на важливих для них функціях таких журналів. Узагальнено всі відповіді можна об'єднати навколо кількох варіантів.

Більшість представників цієї групи (40%) вважають, що періодичні видання є *засобом відстеження актуальних дослідницьких тенденцій* в українському чи світовому інтелектуальному середовищі, надають можливість ознайомитися з поточними дискусіями (рецензіями, критикою, коментарями), схопити сучасні фахові тренди та розмаїття тлумачень певних проблем, зорієнтуватися в дискусіях, осмислити нові філософські проблеми та загалом «відіграють роль маркера стану філософського процесу в Україні». Таке знання має значення не тільки саме по собі, а й як засіб порівняння вітчизняного стану справ із здобутками іноземних філософських спільнот, а також «спосіб звірити власні міркування з тенденціями розвитку філософського знання». Причому чотири респонденти уточнюють: їм ідеться здебільшого про закордонну періодика. В іншому варіанті: західна періодика дає змогу ознайомитися із джерелами за темою дисертації, вітчизняна — відстежувати нові вітчизняні публікації за темою свого дослідження.

Доволі багато відповідей з цієї групи (31%) засвідчили, що філософська періодика є не лише стрічкою новин про актуальні тенденції у філософії загалом, а й *джерелом спеціалізованої інформації за темою досліджень*. Цікаво, що лише троє з опитуваних вказали на те, що публікації у науковій періодиці викладачі використовують як допоміжну літературу *в навчальному процесі*.

Семеро респондентів згадують і менш типові функції філософського журналу. Так, двоє вважають, що читання філософських статей сприяє *розширенню наукового світогляду* і професійного кругозору та підвищенню рівня ерудиції поза межами своєї царини інтересів та, відповідно, розширенню меж власних філософських розвідок. Ще троє вважають, що читання наукових журналів *розвиває пізнавальні здібності*, а «філософська періодика — це прекрасний матеріал "гімнастики для мізків"». Нарешті, для двох читачів філософські журнали є *джерелом натхнення*, що рухає їх до творчих та наукових пошуків. «Філософські статті виступають, за висловом Д. Денета, нашими «intuition pumps»: вони надихають на творчість, ставлячи питання або пропонуючи розв'язання проблеми, з якими ми не погоджуємось, продукуючи, натомість, свої власні відповіді на ці ж питання».

Значно менше респондентів розглядають філософську періодика з позиції не читача, а автора. Так, маємо лише одну згадку про те, що філософська періодика надає можливість *«ділитися своїми міркуваннями та результатами наукового пошуку»*. Ще один з опитуваних уточнив, що публікація у наукових виданнях відіграє суто інструментальну роль, адже «вимоги до наукової діяльності зобов'язують фахівців друкувати доробки у відповідних

журналах» (характерно, що ця заувага належить аспірантові). Троє фахівців визначили філософську періодику як простір комунікації, який надає можливість не лише відстежувати поточні тенденції та ознайомлюватись з дослідженнями колег, але й налагоджувати професійні контакти, пропонувати проведення спільних заходів.

2. Причини незначливої ролі філософської періодики в науковому житті. Друга, значно менша, група респондентів (19% від загалу опитуваних) визнає невелику роль філософської періодики у своїй роботі та аналізує причини цього. Усі ці думки можна об'єднати навколо кількох варіантів.

Найпоширеніше пояснення — *більша значущість монографій*, першоджерел, перекладів сучасних закордонних авторів та інших книжкових творів для наукової роботи. Про це пишуть 6 респондентів (10% від загалу). Періодика відіграє «допоміжну роль при аналізі книжкових творів». І хоча вона, як зазначає один з опитуваних, допомагає зорієнтуватися в актуальних проблемах та дискусіях, «здебільшого доводиться працювати або з класичними текстами, або з монографічними дослідженнями». Лише один респондент з тих, хто порівнює періодику та книжки, зазначив, що вона відіграє «таку ж саму роль, як і монографії з філософії: і там і там можна знайти цікаву та необхідну для роботи інформацію».

Ще однією причиною малої запитуваності філософської періодики, на думку двох респондентів, є *надто широка тематична спрямованість*. «В українській філософській періодиці спектр тем надто широкий, щоб публікації регулярно давали мені поживу для роздумів з приводу того, що мене зараз цікавить в плані моїх філософських інтересів, — пише один з них. — Для більш спеціалізованої періодики в Україні просто бракує фахівців, причому з будь-якого напряму філософування. Тому читати українську філософську періодику — це здебільшого просто спосіб дізнатися, якими питаннями зараз опікуються деякі найцікавіші для мене колеги». У схожій ситуації — дослідники специфічних тем, яким приділяє увагу досить вузьке коло авторів. Публікації з такої тематики «є явищем рідкісним, вони віднаходяться зазвичай у досить незвичних журналах, до яких звертатись регулярно не є можливим і доречним».

Недостатня концентрація матеріалів потрібної тематики в більшості видань спонукає читача *не обмежувати коло пошуку конкретними журналами* — цілком закономірна тенденція за доби поширення репозитаріїв та баз даних, що містять тисячі найменувань журналів. Читачі «переглядають статті з цікавої їм тематики чи конкретного автора, про якого бажають дізнатися більше», тобто незалежно від того, в якому журналі надруковані такі статті.

Один з респондентів висловлює думку, що «українська філософська періодика не відіграє поважної ролі в роботі науковців через її *недоступність*». Нарешті, чотири відповіді просто характеризують роль філософської періодики як незначливу без уточнень.

Назвіть відомі вам філософські періодичні видання (журнали, альманахи) в Україні

Відповідаючи на це запитання, респонденти згадали разючу кількість видань — 74 назви. Кожен з опитуваних вказав по 5–6 журналів, а дехто — й до десяти.

У першу дев'ятку³ увійшли часописи «Філософська думка» (51 згадування), «Sententiae» (39) (загалом ці два журнали здобули 90 «голосів», тобто майже половину всіх згадок дев'ятки лідерів), «Мультиверсум» (29), «Практична філософія» (28), «Гілея» (25), «Філософські обрії» (13), «Δόξα» (11), «Філософія освіти» (9) та «Схід» (8). Загалом у цьому своєрідному голосуванні зазначені дев'ять видань здобули 213 згадувань, тоді як на решту 65 видань припало лише 151 згадування, що може свідчити і про якісну неоднорідність пропонованого на ринку філософської періодики продукту, і про брак каналів для його розповсюдження.

Окрему групу утворюють «Вісники» та «Наукові записки» різних університетів загальною кількістю 21 найменування, тобто майже третина від загальної кількості названих видань. Натомість сума згадувань їх становить 62, що сягає менш як однієї п'ятої усіх «голосів». Тут перше місце посідає «Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Філософія. Філософські перипетії» (8 згадувань), далі йдуть «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Філософія. Політологія» (7), «Наукові записки НаУКМА: філософія і релігієзнавство» та «Наукові записки Національного університету «Острозька академія»». Серія «Філософія» (по 6 згадувань), «Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Філософія» (5), «Вісник Львівського національного університету. Серія Філософські науки» (4) та інші⁴.

Зазначимо, що йдеться про перелік радше соціально-гуманітарних, ніж суто філософських видань, адже респонденти «проголосували» також (від 4 до 1 згадування) за поодинокі журнали із суміжних галузей науки, зокрема: «Соціологія: теорія, методи, маркетинг», «Політологічний вісник», «Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Людинознавчі студії». Серія Педагогіка» та ін., поряд із міждисциплінарними виданнями, такими як «Гуманітарні візії», «Kyiv-Mohyla Humanities Journal», «Нова парадигма» та «Молодий вчений». Крім того, поряд із власне філософськими ми бачимо й науково-популярні та публіцистичні видання: «Критика», «Мандрівець», «Наука і суспільство» та «Спільне».

³ За кількістю згадувань до першої десятки потрапив «Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Філософія. Філософські перипетії», який доцільно віднести до групи «Вісники університетів», де він лідує за кількістю «голосів». Саме тому замість звичної першої десятки тут представлено дев'ять журналів.

⁴ Повний перелік видань доступний у розширеній версії статті: <http://journal.philosophy.ua/article/nid7652>.

Якщо є філософські журнали, до яких ви звертаєтесь систематично, назвіть їх

У відповідях на це запитання респонденти назвали 63 періодичні видання, серед яких частка українських видань сягає 47%. Це 29 назв, і приблизно стільки ж, 30 видань увійшли до переліку англосовієтських журналів. Зазначено також російські журнали — «Вопросы философии», «Логос» та «Человек» — і німецькомовне видання «Deutsche Zeitschrift für Philosophie». Проте слід зауважити, що, попри чималу кількість назв іноземних журналів, згадують їх лише шість респондентів, тобто менше як 10% опитуваних.

Першу ж десятку переліку систематично запитуваних видань утворили українські журнали — здебільшого ті самі, що лідирують у переліку найбільш відомих видань з відповідей на попереднє запитання. Різниця полягає лише в тому, що часописи «Totallogy. Постнекласичні дослідження» та «Актуальні проблеми духовності» витіснили збірку наукових праць «Δόξα». Загалом же, так само, як і у попередньому разі, на першу десятку видань припадає близько 60% загальної кількості згадувань. Утім, розподіл стає ще менш пропорційним, насамперед за рахунок часописів «Філософська думка» та «Sententiae»: сумарно в цьому разі їх частка сягає майже двох третин всіх згадувань. Задля обчислення ефекту того чи того видання було використано коефіцієнт співвідношення кількості осіб, яким журнал «відомий» із кількістю тих, хто звертається до нього «систематично». Значення такого коефіцієнта мають коливатися від 1 (максимум) до 0 (мінімум).

Найвищі коефіцієнти «читаності»/«використання» мають три часописи: «Філософська думка» (0,73), «Sententiae» (0,59) та «Філософія освіти» (0,56). Ці три часописи систематично читають більш як половина респондентів із тих, хто про них знає. Всі інші значно їм поступаються: від вагомих понад і близько третини регулярних читачів («Схід» — 0,38; «Філософські обрії» — 0,31; «Практична філософія» — 0,29) до зникаюче малої частки (0,2 і менше) читачів навіть добре відомих «Мультиверсуму», «Гілеї», «Δόξα» (вказуємо коефіцієнти найбільш знаних видань першої дев'ятки). Показовим у цій статистиці є той факт, що для наукового журналу треба вважати великим успіхом, якщо його читає близько половини фахової аудиторії, що про нього знає. А для переважної більшості видань ця частка становить менш як одну п'яту і часто є близькою до нульової позначки (тобто їх просто не читають).

Вартий уваги і варіант відповіді «Таких журналів немає», до якого пристали 8 опитуваних. Це число загалом корелює з 9 респондентами, які, відповідаючи на перше запитання, зазначили, що не звертаються до філософської періодики; однак щодо того самого запитання 25 опитуваних, що становить вагомий 40%, обрали варіанти «читаю інколи» та «читаю зрідка». Проте 54 респонденти наразі все ж таки навели назви філософських журналів, до яких звертаються систематично, а це становить аж 87%, тоді як за даними першого питання їх мало б бути лише 45%. Утім, нехай ці психологічні перевертні читач спробує пояснити собі самостійно. Ми припускаємо, що навіть ті читачі, що користуються науковою періодикою «інколи» та «зрідка», готові оцінювати ці звернення як «систематичні».

Важливе в цьому контексті також уточнення двох респондентів: «читаю окремі статті з тем, які мене цікавлять» та «надаю перевагу тематичному пошуку». Можна припустити, що за наявності електронних баз даних, що об'єднують різні видання, надаючи можливість наскрізного пошуку в них, саме такий формат читання ставатиме дедалі поширенішим.

Назвіть українські філософські журнали (періодичні видання), які ви вважаєте найбільш якісними — такими, що відповідають стандарту наукового видання та мають найбільший евристичний потенціал

Якщо, відповідаючи на попередні запитання, респонденти називали щонайменше по 3–6 журналів, то зважаючи на якість, відповідність стандарту та евристичний потенціал відомих їм видань більшість опитуваних навели 1–2 назви, та й годі. Загалом до списку «найбільш якісних» потрапили 26 видань. З помітним відривом від інших його знов відкривають «Філософська думка» (45/51⁵) та «Sententiae» (33/39). Загалом на ці два видання припадає 63% згадок на підставі якісних параметрів журналу. Це та сама частка, що й у попередньому запитанні про систематично читані часописи. З цього випливає висновок (загалом очевидний), що підставою для систематичного читання є наукова якість видання.

Далі більш як п'ять «голосів» здобули «Практична філософія» (9/28), «Філософія освіти» (7/9) та «Мультиверсум» (6/29). Продовжують список часописи «Гілея» (4/25) та «Схід»(4/8); «Антропологічні виміри філософських досліджень» (3/4), «Магістеріум: Історико-філософські студії» (3/4), «Наукові записки НаУКМА: філософія і релігієзнавство» (3/6), «Релігієзнавчі нариси» (3/2) (!?), «Філософські обрії» (3/13); «Totallogy. Постнекласичні дослідження», «Актуальні проблеми духовності» (по 2); «Δόξα. Збірник наукових праць з філософії та філології», «Актуальні проблеми філософії та соціології», «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Філософія, Політологія», «Вісник Національного авіаційного університету», «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії», «Койнонія» та «Філософсько-антропологічні студії» (по 1 на кожне видання). По одному «голосу» отримали також міждисциплінарні видання та видання із суміжних галузей науки: «Молодий вчений», «Образ людини майбутнього», «Перспективи» та «Соціологія: теорія, методи, маркетинг». Четверо респондентів утрималися від відповіді.

Аналізуючи дані щодо цього запитання, ми також вдалися до обрахунку своєрідного «коефіцієнта якості» — подібного до «коефіцієнта використання» з попереднього запитання. Наразі бралось до уваги співвідношення осіб, які визнали журнал найбільш якісним із числом тих, хто про нього взагалі

⁵ Задля наочності поряд із показником «найбільш якісні» через флеш наводимо кількість обізнаних щодо існування журналу (за даними першого запитання анкети). Надалі співвідношення цих величин дасть змогу обчислити своєрідний «коефіцієнт якості».

знає; тут знов-таки отримуємо шкалу від 1 (максимум) до 0 (мінімум). Щоб уникнути суто статистичної похибки, аналізуються часописи, що отримали не менш як 3 «голоси» у номінації «найбільш якісного видання». Тут найвищі коефіцієнти очікувано мають «Філософська думка» (0,88) та «Sententiae» (0,85). Найближчу до них позицію посідає «Філософія освіти» (0,78).

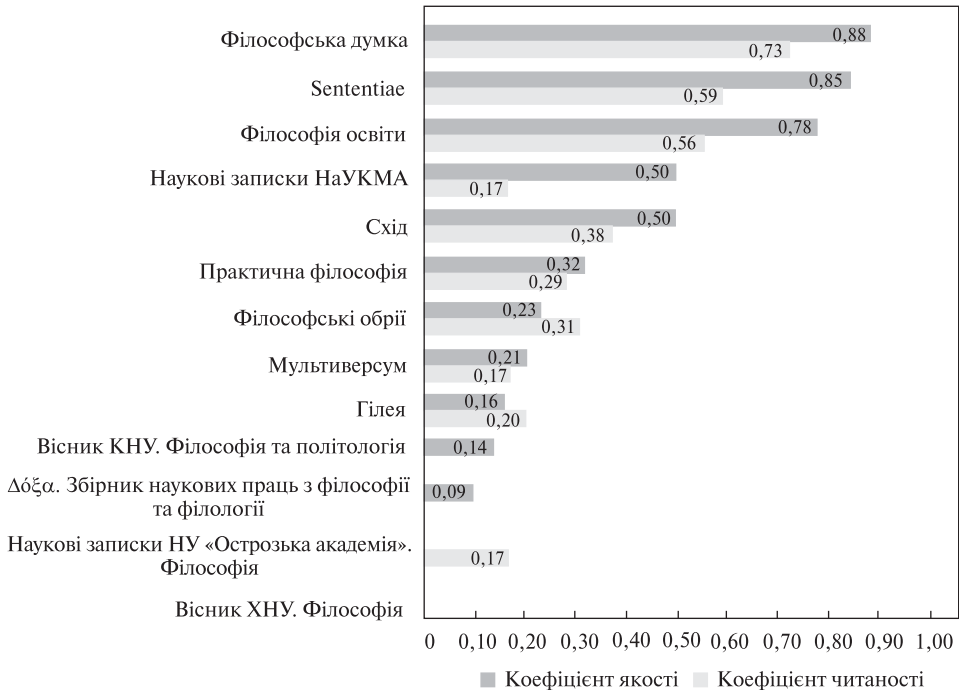
Ще два часописи («Антропологічні виміри філософських досліджень» та «Магістеріум: Історико-філософські студії») теж мають близький до цього коефіцієнт (0,75), однак він утворений на надто непевній статистичній базі — по чотири респонденти знають про ці журнали, і три з них вважають їх виданнями найвищої якості. Але треба врахувати, що статистика на таких малих величинах є надто хиткою.

Інші часописи відчутно поступаються лідерам: «Наукові записки НаУКМА. Філософія» та «Схід» по 0,5. «Практична філософія» (0,32), «Філософські обрії» (0,23), «Мультиверсум» (0,21), «Гілея» (0,15). Ці дані дають змогу, зокрема, виокремити групу часописів, які є доволі знаними у філософській спільноті («Філософські обрії», «Мультиверсум», «Гілея», що посідають за показником відомості шосту, третю та п'яту позиції відповідно), але оцінка їхньої якості значно нижча і відчутно поступається менш знаним виданням. Це, до речі, вказує на гарний потенціал інтелектуального впливу для недостатньо відомих чи малодоступних видань, які водночас мають високий коефіцієнт якості («Філософія освіти», «Наукові записки НаУКМА. Філософія», «Схід», а також «Магістеріум: Історико-філософські студії», «Антропологічні виміри філософських досліджень», «Релігієзнавчі нариси»).

Цікавим є порівняння «коефіцієнта використання» періодики та її «коефіцієнта якості». Простежується чітка тенденція — в усіх випадках другий коефіцієнт відчутно вищий за перший. Різниця зазвичай становить близько 15 пунктів (сягаючи аж 26 у випадку «Sententiae»: 0,85 проти 0,59). Це свідчить про те, що, навіть визнаючи високу якість журналу, фахова публіка не дуже поспішає його читати. Тобто репутація журналу зазвичай потужніша, ніж інтенсивність його читання та використання. З цієї закономірності є лише один виняток — «Філософські обрії» (в них коефіцієнт використання (0,31) *перевищує* коефіцієнт якості (0,23) на солідні 8 пунктів). Тобто його використовують активніше, ніж поцінують, що дозволяє припустити недооціненість цього часопису. Поряд із першим можна відмітити й інший тренд зіставлення коефіцієнтів: показник невисокої репутації журналу (коефіцієнт якості) зазвичай близький (аж до повного збігу) до інтенсивності його читання (див. діаграму).

Чи вважаєте ви належність журналу до переліку «фахових» гарантією наукової якості опублікованих у ньому матеріалів? Поясніть підстави своєї відповіді

Визначившись із переліком найбільш якісних видань, дізнаємося, якими критеріями користувалися респонденти, визначаючи якість журналів. Від

Діаграма. Коефіцієнти читаності та якості для 10 найвідоміших журналів

відповіді на зазначене запитання утрималися лише три респонденти, решта ж надала розгорнуті, відверті й дуже різні відгуки, серед яких, утім, вочевидь переважає критичне і вкрай критичне ставлення до так званої фаховості видань. У цій критичній налаштованості можна вирізнити кілька головних підстав (векторів критики). Окреслимо їх.

1. Фаховість не гарантує якості публікацій чи заважає їй. Переважна більшість відповідей (52%) містить негативну оцінку критерію «фаховості», яку можна висловити узагальненою тезою, винесеною у заголовок цього пункту. Більшість авторів таких відповідей не заперечують необхідності критерію якості як таких, але піддають критиці реалізацію цього принципу в Україні, адже «поняття «фахових журналів» в Україні дискредитоване. Об'єктивний науковий статус та об'єктивна якість журналу зовсім не корелюють із офіційним статусом». Як, до речі, «не є критерієм якості публікацій науковий ступінь чи звання автора».

Перша причина критики стосується не лише вимог МОН України до «фахових» видань, а й загалом *неможливості оцінити якість творчого наукового доробку за формальними ознаками*. Респонденти зазначають, що «фаховість вимагає дотримання суто формальних вимог до публікацій, тоді як якість визначається в першу чергу концептуальністю тексту та іншими змістовними критеріями». «Формально виконані умови не завжди впливають на

зміст. Ба більше, надмірний формалізм у філософії часто заважає її вільному полемічному розвитку». «Вся система ранжування та індексування наукових публікацій, — зазначається в одній із відповідей, — створювалась, насамперед, для природничих та технічних галузей, щоб полегшити пошук перспективних інвестицій для компаній, що працюють у сфері наукомістких технологій. Для гуманітарних наук (філософія не є винятком) найкращий формат — це книга. Звичайно, окремі галузі філософії можуть тяжіти до наукоподібності, але є й такі, що слід радше позначити як художньо-літературну творчість». Відповідно, «авторам іноді просто бракує сили волі втискувати текст від означення «предмета» статті до її «висновків» у надто формалізований формат так званих фахових видань».

Ще однією причиною, з якої «фаховість» не дорівнює якості, є жорстке зобов'язання друкувати результати досліджень у виданнях з певного переліку. «Більшість журналів, — читаємо далі, — існує виключно для захисту дисертацій, тому публікації хибують на недоліки, що притаманні самим дисертаціям як валовому продукту, який часто не є результатом індивідуальної наукової творчості. Інакше кажучи, філософська періодика є відображенням загального стану науки в країні та існуючої практики здобуття наукового ступеня». І ще про те саме: «Видання такого типу використовуються як складова виробничого процесу з написання дисертацій та монографій для формальної звітності про наявність публікацій». Нарешті: «Публікуються в них майже виключно «для показників», а не тому, що є бажання поділитися з колегами власними науковими здобутками. ... Відповідно, кількість читачів кожної статті є завідомо меншою за кількість авторів статей у цьому числі журналу».

Третьою причиною є *комерціалізація сектору «фахової» періодики*: «Журнал, який видається при ВНЗ, дуже часто розглядається як додаткова форма заробітку ВНЗ»; «Більшість інших видань також мають існувати на принципах самоокупності, відповідно, беручи кошти від авторів на видання». Тому журнали «стають на шлях "боротьби за автора"», а отже, змушені «приймати оплачені статті будь-якої якості без реального рецензування».

Прикрою специфікою вітчизняних «фахових» видань є *фіктивність їхніх редколегій*. «Включення до переліку «фахових» відбувається за дуже формальними моментами, яких редактори досягають завдяки кумівським зв'язкам», — вважає один із респондентів. «Закликати в редколегію кількох докторів наук (і потім роками їх взагалі «не чіпати» питаннями журналу) — ось і все, що потрібно, щоб зробити журнал «фаховим» (плюс регулярність випусків та добрі стосунки в міністерстві)», — додає інший. Тому «зазвичай за формальної наявності у редколегії професорів, фактично публікаціями займається аспірант, стажер чи асистент». Як наслідок, «спостерігаємо кулуарність та імітацію діяльності, що ніяк не можна назвати науковим пошуком або хоча б добросовісною працею». І як підсумок: «Так звані «фахові» видання — це радше бажання МОН України взяти під свій контроль все те, що може ще жити та рухатися в Україні».

Ще одна вада «фаховості» — її *вертикальний нормативний характер*: «Статус видання визначається проведенням його через певні процедури утвердження в якості «фахового» держорганами (МОН), демократичний же лад має більше довіряти науці як соціальному інституту, із власним потужним ресурсом розвитку». Саме тому «існує чимало наукових видань, які не мають статусу «фахових», але за рівнем наукового дискурсу нічим не поступаються їм».

Внаслідок цих та, ймовірно, інших чинників критерій «фаховості» не тільки не є гарантом якості наукової періодики, а й *створює умови для неякісних публікацій*. «Прикро констатувати, — зазначає один з респондентів, — але «фаховість» якраз і зумовлює появу статей, що публікуються суто технічно з метою виконання академічних вимог задля здобуття наукового ступеня». Натомість «для розвитку реальної наукової якості потрібно виконувати завдання та задачі, які майже не перетинаються із тими, що вимагає офіційна реєстрація, натомість реєстрація відбирає купу часу і можливостей. Тому офіційна «фаховість» не служить жодною гарантією якості, а навпаки, тільки перешкоджає розпізнати справді якісні журнали». Крім того, «вимога публікуватися у «фахових» виданнях створює черги й затримує обмін думками учасників філософської спільноти. І, по всьому, перетворює спільноту на залежне від бюрократичних інстанцій середовище, не спроможне до саморозвитку». Тож якщо «у «фахових» журналах інколи й трапляються цікаві/якісні статті, то лише як рідкісний виняток, який уможливили інші чинники, що не мають жодного стосунку до формального статусу журналу як «фахового»».

2. Існують більш ефективні критерії оцінки якості публікацій, ніж ознака «фаховості» журналу. Значно меншу групу відповідей (22% від усіх) утворюють пропозиції щодо забезпечення справжньої якості наукових журналів. Насамперед ідеться про альтернативні критерії якості філософської періодики, як-от «актуальність змісту, гідний рівень філософського дискурсу, його кореляція зі світовою проблематикою, обговорення сучасних проблем, застосування найновіших методів досліджень (таких як, наприклад, експериментально-філософські дослідження тощо), публікації авторів зі світовим ім'ям, цитованість статей».

Більшість відповідей цієї групи змушують згадати про те, що на якість має впливати не лише примус ззовні, а й *внутрішня політика періодичних видань*. Направду, «фаховість може бути гарантією якості, а може й ні. Все залежить від редакційної політики та принциповості головного редактора. Він підписує випуски до друку, отже, він відповідає за якість статей». Ймовірно, не слід вважати ДАК єдиною причиною усіх негараздів нашої періодики, згадавши про те, що ситуація багато в чому залежить від конкретних осіб, що обіймають конкретні посади. Але варто зазначити, що поряд із цим суб'єктивним чинником діють і такі об'єктивні, інституційні фактори, як стан професійного середовища, усталені в ньому практики, комунікаційні передумови та ціннісні засади (життє)діяльності наукової спільноти.

Одним із таких інституційних чинників якості є процедура *анонімного рецензування*. «Наявність такої процедури, більш-менш визначена проблематика, з якою працює даний журнал, а також відповідне коло рецензентів, компетентних саме в даній тематичній галузі», — так уявляє це один із наших респондентів. Утім, зазначає інший, таких вимог не завжди вдається дотриматися: «проблема в недоброчесному рецензуванні, що має свої причини, серед яких конформізм в нашому середовищі». Попри те зрозуміло, що зазначену процедуру просто належить послідовно опановувати.

Лунають також думки щодо *інших критеріїв якості журналів*, «серед яких залученість до широкого кола відомих міжнародних наукометричних баз». Направду, критикуючи критерій «фаховості», чи не забуваємо ми про те, що він є лише одним з показників якості наукової періодики? Враховуючи численні вади державної політики у галузі науки, можливо, слід концентрувати зусилля не на її критиці, а на формуванні альтернативної системи оцінювання якості. І залучення до міжнародних наукометричних баз (що для самого ж ДАКу є не менш вагомим показником, ніж вітчизняна ознака «фаховості») є лише одним із кроків у цьому напрямку.

3. «Фаховість» журналу жодним чином не пов'язана з якістю публікацій. Цією тезою можна об'єднати ще одну групу відповідей. Серед аргументів на користь такого твердження — те, що «навіть кваліфікованій редакційній колегії важко відібрати якісний матеріал. Оскільки анонімні рецензенти також можуть помилятися, *аспект суб'єктивності* завжди поєднується із професіоналізмом».

Суголосною із цим є теза про те, що *переважне значення має авторитет конкретних авторів*, а не видань, на сторінках яких з'являються їхні дописи. «Враховуючи те, що усі видання дублюються в електронній версії, не має значення де публікується автор. Якщо в мене є наукова довіра до автора, я буду читати його статті незалежно від того, де вони опубліковані. Якщо стаття стосується моєї тематики, я здатна самостійно оцінити її рівень без звернення до авторитету. Можна вести мову тільки про евристичний потенціал конкретного тексту, а не видання загалом».

Власне, жодні переліки чи рейтинги наукових видань не є *надійною гарантією*: ««Фаховість» не є гарантією якості. Так само, як не є гарантією якості належність до «Scopus'у», «Філософського індексу» чи будь-яких інших переліків. Єдиною ознакою якості матеріалу повинен бути сам матеріал. Хорошу статтю видно відразу. А «перелік» є зовнішньою щодо статті ознакою».

Чи можливо змінити цю ситуацію? На думку одного з респондентів, «в Україні дуже важко видавати науковий журнал без фінансової підтримки з боку наукових чи освітніх закладів. Тож, якщо ми хочемо підняти рівень публікацій і відповідно професіоналізм у філософських дослідженнях, необхідна державна програма підтримки кращих періодичних наукових видань на основі конкурсу і фахової експертизи». Утім, приводів для оптимізму тут

поки що небагато: «хоча модернізація «фаховості» філософської української періодики — це було б гіпер-чудово, для цього треба мати кваліфіковану команду і підтримку багатьох, адже більшість із тих, хто стоїть на варті традиційної «фаховості», буде опиратися, і тоді модернізація перетвориться на нову трагедію».

І, нарешті, вельми нечисленну групу становлять респонденти, які дали позитивні чи умовно позитивні відповіді, які можна об'єднати тезою «**Фаховість гарантує якість публікацій чи сприяє їй**». Такої думки дотримуються лише дев'ять з усіх опитуваних. Один зі слухних аргументів на користь «фаховості» полягає в тому, що «зазвичай «фахові» статті *хоча б* відповідають певним «формальним» вимогам, як-от коректне цитування, логічний виклад матеріалу тощо» (а що, наукова стаття може не відповідати цим параметрам? — як то кажуть, без коментарів).

Чи вдавалося вам помітити різницю в рівні матеріалів у реально рецензованих і формально рецензованих журналах?

Якщо «фаховість» журналу лєвова частка респондентів не вважають гарантією якості статей, що в ньому надруковані, то наявність добросовісної системи рецензування постає якщо не як гарантія, то, принаймні, як важлива підстава цього. Хоча висловитися з приводу різниці між реально рецензованими і формально рецензованими журналами відмовилися лише п'ять респондентів, загалом це питання викликало менш розлогі відгуки порівняно з наболілим питанням про «фаховість». Усі їх можна зорганізувати навколо чотирьох магістральних ідей.

1. Більшість респондентів (52%) вважають, що **різниця між формально і реально рецензованими журналами є помітною**, адже «формально рецензовані журнали не цікавлять ані зміст написаного, ані навіть орфографія та пунктуація авторського тексту». Дехто додає, що «саме з цієї причини звертається до іноземної періодики, оскільки в ній практикують подвійне сліпе (double blind) рецензування». Називались і конкретні зразки успішного рецензування. Як такий приклад згадувалася «Філософська думка», котра «як реально академічний журнал тримає високу планку у порівнянні з іншими», та часопис «Sententiae», «якість матеріалів в якому найвища на наших теренах». Проте автори таких відповідей здебільшого утримуються від пояснень свого вибору.

2. Значно менш численними (18%) є протилежні відгуки, автори яких вважають **різницю між реально і формально рецензованими виданнями непомітною**.

3. Проміж цими крайніми позиціями трапляються й помірковані варіанти, які можна об'єднати тезою: **реальне рецензування не завжди корелює з якістю текстів**. Зокрема, постає питання про те, чи є реальне сліпе рецензування справді необхідним для всіх журналів: «... я не знаю, чи потрібне сліпе рецензування журналу всеосяжного «загально-філософського» спрямування,

яким є, наприклад, «Філософська думка»; можливо, тут достатньо чітко організованої роботи редколегії», — пише один з респондентів⁶.

Звучать також сумніви щодо користі зовнішніх рецензій, адже «вимога обов'язкових рецензій для статей, що подаються до видання, тільки формалізує та утруднює підготовку видань. Для підвищення якості публікацій достатньо довіряти редколегії (адже до її складу залучаються, як правило, провідні фахівці з певних дисциплін) та затверджувати випуск видання Ученими радами установ, при яких існують періодичні часописи. При необхідності зовнішню рецензію може замовити редколегія видання. Зайве ж перестраховування через рецензії не стає на користь науці».

Цікавою є ще й така репліка: мовляв, попри те, що «різниця між реально та формально рецензованими виданнями, безумовно, помітна, реально рецензовані статті часто цікаві дуже вузькому колу спеціалістів. А до формально рецензованих журналів часто потрапляють цікавинки».

4. Відповідь неможлива без спеціального дослідження. Так вважають дев'ятеро респондентів. На думку одного з опитуваних, для цього варто було б утворити певний перелік «формально рецензованих видань та дослідити його, тоді як більшість фахівців все ж таки намагається читати якісні видання, не витрачаючи час на решту». Можливо, «для чистоти експерименту треба, щоб хтось подав одну й ту саму статтю до двох типів журналів, і подивитися, де виходить краще», адже «різницю помітити можна, лише працюючи з редакцією журналу під час подання статті для публікації, а не виходячи зі змісту статей у журналі».

Крім того, не слід забувати про те, що «навіть якщо журнал є реально рецензованим, якість рецензій залежить від професійного рівня самих рецензентів. В Україні ж, на жаль, коло професіоналів звужується».

Які основні вади, на вашу думку, має філософська періодика в Україні?

Таке широке питання завершує тему якості філософської періодики. Лавину реплік з цього приводу, що надійшли від респондентів, можна об'єднати в кілька тематичних блоків, що охоплюють різні грані філософської періодики — від організаційних до змістових.

1. Якість публікацій. Чимало респондентів продовжують тему якості філософської періодики, порушену в попередніх запитаннях, говорячи, зокрема, про *відсутність реального рецензування* в більшості «фахових журналів»

⁶ Щодо ефекту «сліпого рецензування» у «Філософській думці» — так, впровадження саме такої схеми відбору статей є орієнтиром для редколегії відтоді, як 2008 року розпочалася модернізація журналу. Утім, слід визнати, що на практиці в доволі вузькому вітчизняному фаховому колі, де кожному фахівцеві більш-менш відомі дослідницькі інтереси та авторський стиль колег, не завжди можливо повною мірою дотриматися цієї умови — навіть якщо формально рецензування є «сліпим». Крім того, до третини обсягу кожного числа «Філософської думки» утворюють матеріали так званого тематичного блоку, зокрема, круглих столів, підготовка яких здійснюється поза загальною схемою.

та прийняття до друку за плату статей будь-якої якості. «Відсутність редакторської та літературної правки в деяких журналах призводить до того, що можна відкрити статтю і на одній сторінці знайти до десяти помилок». Цим вадам присвячено достатньо уваги у відповідях на попередні запитання, утім, якщо досі йшлося про недоліки державних критеріїв «фаховості» та хибність формального рецензування, тепер респонденти акцентують увагу на добротності та рівні професіоналізму авторів.

Так, дехто вважає, що чимало навіть формально якісних статей *«не мають великої цінності, принаймні в міжнародному контексті»*. Інший зазначає: «Часто публікації є просто варіантом загально-схваленої лінії досліджень, дійсно ж оригінальних та неоднозначних публікацій небагато».

Вітчизняну періодику характеризує *«провінційність текстів»* (так вважає професор зі Львова) та «вкрай низька «філософічність»: майже цілковита відсутність самостійних спроб концептуалізувати ту чи іншу проблему; ставлення до західної літератури за принципом *«ipse dixit»* — як до безумовного авторитету, а не поштовху до дискусії чи самостійних розробок; надмір «історико-філософських досліджень», які при ретельнішому ознайомленні виявляються не більше ніж хорошими конспектами» (це вже виносить вердикт аспірант з Києва). Якщо ж «статтям (коли це було б доречно) *бракує звернень до емпіричних соціологічних досліджень*, вони перетворюються на безпідставні генералізації та недоречно есеїстику, якою часто-густо зловживають українські аспіранти». Зрештою: «Найтривожнішим явищем є *поверховість і другорядність текстів аспірантів*, які «проштовхуються» науковими керівниками і чиновниками».

На думку респондентів, «вітчизняні автори *не зважають на доробок своїх колег* навіть тоді, коли він якісний і вартий уваги. Мабуть, вони й не знають про нього», а також є залежними від «світоглядних та інших стереотипів та уподобань». Звідси «іноді *неактуальна проблематика публікацій*, а також часті бібліографічні посилання на видання середини минулого сторіччя». Погіршує загальний стан наукової періодики й те, що «деякі вчені не просто послідовно продовжують публікувати свої наукові здобутки, але й *дослівно їх передрукують* із року в рік».

Зазнає критики не тільки зміст, а й *літературна якість статей*: «стилістична примітивність більшості публікацій або ж, навпаки, надмірна стилістична вибагливість і непроникність». Існує «загальноакадемічна проблема, зумовлена, насамперед, вимогами ДАК, але й звичками наукового товариства: надзвичайно низька якість стилю та думки. Для філософії ж дуже важливий не тільки зміст статей, але й їхня естетично-стилістична якість, з якою все погано: філософські статті, навіть будучи науково ясними, є літературно нечитабельними». Певне значення має й оформлення наукової періодики. Респонденти радять колегам «попрацювати над дизайном, покращити ергономічність, зробити журнали більш зручними для читання, адже необхідна гармонія змісту та форми».

У цілому ж «низький теоретичний рівень, наявність проявів академічної недоброчесності і навіть плагіат, низька культура цитувань і роботи в науковому контексті, непрофесіоналізм основної маси публікацій та відірваність їх від конкретних проблем суспільного життя — все це є проявами загального падіння професіоналізму в українському суспільстві, що відбувається внаслідок перетворення органів наукової атестації і ліцензування на механізми корупції та хибної державної політики у сфері освіти».

2. Тематика та формати видань. Позичі респондентів щодо тематики журналів розділилися. Частина опитуваних вважають проблемою те, що «журнали віддають перевагу статтям, присвяченим *вузьким темам*, які цікаві незначній кількості дослідників». Натомість інші вказують, що «змушеною вадою української філософської періодики є *надмірна широта тематики*: «потроху все про все». Відповідно, немає жодного читача, якому все це було б потрібно в повному обсязі — хіба з суто «оглядовою» метою». Цю думку підтримує й така репліка: «Якщо журнал хоче бути солідним, то в ньому не можуть публікуватися статті на будь-які теми, не пов'язані між собою». І як підсумок читаємо: «Відсутність чіткої наукової редакційної політики чи продуманої програми призводить до того, що більшість періодичних видань справляють враження «братських могил», де зібрано докупи все і вся».

Відповідно, один з варіантів «оздоровлення» вітчизняної філософської періодики може бути пов'язаний з тим, що «замість «фахових» філософських журналів, які публікують «все про все» за будь-якої якості публікацій, в Україні мали б виникнути *філософські журнали більш адресної тематики*: епістемологія, соціальна і політична філософія, філософія науки, логіка, онтологія тощо. ... Ці журнали можна було б утворити на базі різних університетів та Інституту філософії НАНУ, або одразу на базі консорціуму університетів, в яких є філософські факультети, з відповідною конвенцією щодо розподілу проблематики між університетами. Таке структурування збільшило б шанси на те, що кожний журнал буде прочитаний повністю його більш визначеною і локалізованою «адресною» аудиторією». Водночас розподіл філософської періодики «не був би якоюсь «дисциплінарною ізоляцією» — натомість, маючи формально «все-філософські» журнали, ми якраз маємо справу зі свого роду ізоляцією та відчуженістю у філософському співтоваристві. Здається, спеціалізовані видання сприяли б консолідації груп дослідників усередині спільноти за сферою наукових досліджень». Тут доречно пригадати практику спеціалізованих альманахів наукових товариств Українського філософського фонду — як-от «Кантівські студії», «Феноменологія», «Український часопис російської філософії», «Філософсько-економічні студії» тощо (як один із них розпочинав свою історію часопис «Sententiae»). Вони відповідають даній стратегії, однак і демонструють всі труднощі та перепони, пов'язані з нею.

Крім адресно тематизованих (спеціалізованих) журналів дехто хотів би бачити у наявних журналах *тематичні випуски*, які відсутні у більшості видань».

Респонденти також констатують мізерну кількість публікацій *теологічної та релігієзнавчої тематики* у вітчизняній філософській періодиці: «Є лише один нормальний ісламознавчий «Калям», і той виходить з великими інтервалами. Є також журнал, присвячений традиціоналізму, який видаю я. По західному езотеризму наразі немає нічого, так само як і в багатьох інших сферах. Якщо ж я захочу почитати нові ісламознавчі дослідження, мені не спаде на думку шукати їх у «Софії» чи у «Філософській думці» (утім, автор висловлювання задля цього передплачує «Релігієзнавчі нариси», які якраз і покликані — на відміну від філософських видань — висвітлювати дану тематику). Маємо й таку суголосну думку: «Навіть російські журнали більше цікавляться сучасною релігійною філософією та теологією, а рівень таких публікацій в них вищий, ніж у нас. Зокрема, чудові тематичні збірки виходять у часописах «Логос» та «Государство. Религия. Церковь»».

Що ж до окремих форматів публікацій, то тут зазначається «*брак незаангажованих ґрунтовних рецензій* на монографії, переклади, підручники — в межах не лише нашого, а й міжнародного наукового дискурсу. Було б цікаво бачити і знати, що саме видається і є актуальним в Україні і у світі нині». Утім, цей жанр, як дехто вважає цілком слушно, ще не усталився в нашій науковій літературі. Не менш запитуваним форматом публікацій є *«інтерв'ю»*, притому не лише з українськими фахівцями. Було б корисно час від часу пропонувати інтерв'ю із фахівцями з інших країн. За нинішнього розвитку технологій це можна робити і дистанційно».

Також, на думку респондентів, вадою вітчизняних журналів є майже цілковита відсутність текстів закордонних авторів, як у перекладі, так і мовами оригіналів, а також «*відсутність перекладацьких проєктів*, особливо перекладів класичних фундаментальних філософських текстів. Було б добре, якби хороші періодичні видання водночас були перекладацькою платформою, в межах якої зустрічались би фахівці і перекладачі». Респонденти радять «друкувати оригінальні переклади статей чи уривки монографій сучасних європейських та американських філософів, не очікуючи, доки повні тексти з'являться у книгарнях». Цікавою пропозицією є «створення журналу філософських перекладів на кшталт російського «*Ерμηνεία*». Дещо в цьому напрямі вже зроблено; це рубрика перекладів у часописі «*Sententiae*». Проте більш плідним уявляється створення саме окремого видання зі своєю редколегією, штатом та, за необхідності, фондом задля придбання у журналів-першоджерел прав на передрук тексту в перекладі — у випадку, якщо текст ще охороняється авторським правом».

Ще одна пропозиція стосується створення «*реферативних журналів* закордонних (не російських) філософських часописів».

Наступним недоліком вітчизняної філософської періодици є «*вузкий арсенал форм публічної діяльності*. Сучасне видання має виходити за межі простору публікації: ініціювати різноманітні заходи, пропонувати альтернативні форми співпраці тощо» (принагідно зазначимо, що регулярні між-

дисциплінарні круглі столи «Філософської думки», як і деякі інші проекти, є прикладом таких спроб). «Було б бажано навіть мати видання суто полевмічне, адже полеміки в українських філософських журналах бракує найбільше», — вважає наш респондент. Дехто гадає, що бракує комунікації «вітчизняних видань із зарубіжними — у вигляді, приміром, спільних дослідницьких проектів».

Поряд із цим респонденти відзначають «відірваність філософських публікацій від конкретних проблем суспільного життя». Як зазначає один з них: «Майже повна відсутність текстів, присвячених аналізу українського філософського, соціального, культурного і художнього зрізів життя є найбільшою вадою української філософської періодики». Відповідно, «потрібні нові форми і методи пропагування так званого прикладного застосування філософських знань. Світ сьогодні практичний і прагматичний. Потрібно вміти знаходити приклади успішної інтеграції філософії в повсякденне життя як «на матеріалі» конкретних особистостей, так і усього соціуму в цілому, причому фактично в усіх галузях людської діяльності».

Близьке зауваження пов'язане з тим, що філософська періодика «має надто камерний формат та розкриває мало неакадемічних тем, доступних тим, хто тільки цікавиться філософією, а не займається нею професійно». Також зазначається, що в Україні «немає філософсько-популярних журналів для масового читача (як-от журнал «Побутова філософія» у Німеччині). Колись була спроба створити вітчизняний щотижневий журнал «Стоголосник», але, наскільки знаю, вийшло лише декілька чисел».

3. Охоплення аудиторії та доступ до текстів. Окрему групу утворюють недоліки, пов'язані з охопленням читацької та авторської аудиторії та можливостями доступу до текстів. Якщо старша аудиторія здебільшого обізнана щодо галузевої періодики, то студенти через «поганий піар журналів» часто навіть не знають про існування більшості видань, а про те, щоб читати їх, годі й говорити.

Важливий бік цієї проблеми — *завузьке коло авторів*, одним із чинників чого є «вкрай слабкий зв'язок з периферією» та переважання у більшості видань авторів лишень із кількох міст України. Заважає поліпшенню ситуації «кулуарний характер деяких видань», які й «не прагнуть розширювати своє читацьке й авторське коло».

Корелює із цим і *проблема доступу* до паперових журналів, зокрема, через їхній нерегулярний вихід друком та нестабільну роботу пошти, а також недостатня доступність електронних версій журналів. Проте, на думку окремих респондентів, останнім часом ситуація покращується.

4. Організаційні проблеми. Нарешті, є суто організаційні проблеми. Одна з найчастіше згадуваних — «мала кількість безкоштовних для публікації журналів», а також висока ціна за публікацію в платних виданнях».

Ускладнює роботу науковців і *тривалий інтервал* між поданням тексту та його оприлюдненням (хоча із цим можна посперечатися, зважаючи на

терміни обробки рукописів у більшості закордонних видань), а також «*відсутність чітких вимог до оформлення статей, або, навпаки, переважаність вимогами*».

Нарешті, набула актуальності проблема *присутності українських наукових журналів у міжнародних базах даних*. Утім, тут постає суто практичне питання: для чого нам потрібна індексація в таких базах? Якщо для донесення своїх напрацювань до світової аудиторії, то чи багато іноземних фахівців прочитають статтю українською мовою, навіть якщо вона доступна у Scopus'і? Якщо ж для «галочки» ДАКу, то «в ситуації, коли науковців від аспіранта до професора закидають вимогами більшої кількості, а не якості статей, евристичний потенціал будь-якого видання приречений». До того ж, є думки про те, що «періодика — це традиційний спосіб розвитку якоїсь галузі знання в межах певної наукової спільноти (а не взагалі), тому немає потреби залучати українські видання до "Scopus'у" чи інших міжнародних баз даних».

Чи передплачуєте ви якісь паперові журнали? Якщо ні, то чому саме?

Від питань змісту та якості філософської періодики перейдімо до її форми. Спершу дізнаємося, чи передплачують респонденти якісь паперові філософські журнали. Три чверті опитуваних, а саме 47 осіб, відповіли, що паперових журналів не передплачують. Вісім із них не конкретизували причини, решту ж відповідей можна згрупувати навколо кількох варіантів.

Найбільше (24%) виявилось тих, хто відмовляється від передплати паперових видань з *фінансових причин*, а ще 11% обґрунтовують своє рішення *браком фізичного простору* в помешканні, а 19% вважають більш зручними електронні видання, завважуючи, утім, майже цілковиту відсутність таких, якщо йдеться про вітчизняну періодику. Зокрема, один з респондентів зазначив, мовляв, «передплачую «Філософську думку» і «Sententiae» суто щоб «бути в курсі справ», хоча із задоволенням і полегшенням перейшов би на електронні версії. Фактично, передплата за паперове видання в сьогоднішніх умовах — це зайве «*годування*» типографії та пошти як вже давно неактуальних посередників між видавцем журналу та його аудиторією». Користуючись нагодою, респондент «закликає редколегії «Філософської думки» і «Sententiae» повністю перейти на електронні версії, позбавивши себе додаткових клопотів (з типографією, а також з лімітованим її вимогами обсягом кожного числа), а читачів — додаткових витрат».

Вартий уваги також знайомий за попередніми запитаннями аргумент: *більш зручним є пошук конкретних статей без прив'язки до того чи іншого журналу*. «Коли мене цікавить конкретна тема, я шукаю тематичні публікації, — пояснює один з опитуваних, — тому вважаю корисною усталену практику передплат західних електронних журналів, коли пакет послуг передбачає доступ до певної кількості обраних публікацій без прив'язки до одного конкретного випуску журналу».

Сім респондентів обирають *бібліотеки як засіб доступу до наукової періодики*, одна особа віддає перевагу *покупці випусків вроздріб*, а двоє відмовилися від передплати журналів через *«проблеми з «Укрпоштою», яка не гарантує отримання всіх номерів»*. Дехто з респондентів додає, що *«хотів би підписатись на одне або два видання — але за умови усунення поштових перешкод щодо доставки періодики»*.

Дехто з респондентів відмовляються від передплати журналів не тільки з суто матеріальних чи технічних причин, а й через *неактуальність змісту*, зокрема, *«вкрай низьку представленість публікацій за пріоритетними [для них] дослідницькими напрямками»*, а інколи й тому, що *«часто в номері жодна зі статей не виглядає цікавою»*.

Серед тієї третини респондентів, що *передплачують паперові видання*, троє опитуваних уточнили, що змушені робити це насамперед через недоступність чи відсутність електронних версій журналів. Решта респондентів не уточнюють причин. Це передплатники часописів *«Філософська думка»* (3 відповіді), *«Sententiae»* (3), *«Мультиверсуму»* (1) та *«Критики»* (1), а також шість осіб, що не вказали, які саме журнали передплачують. Вісім респондентів не дають пояснень своїм відповідям.

Чи читаєте ви філософські матеріали в інтернеті? Назвіть електронні ресурси, якими Ви користуєтесь з цією метою

Враховуючи сказане вище, відповіді на це запитання є цілком передбачуваними. Читають такі матеріали практично всі респонденти, і кожен з них додав до 10 інтернет-адрес та приписку на кшталт: *«таких ресурсів безліч, неможливо перерахувати усі»*.

Серед найчастіше повторюваних посилань — *офіційні сайти українських журналів*, які згадує 21 респондент. В середині цієї групи виокремлюють сайти часописів *«Філософська думка»* (5 згадувань) та *«Sententiae»* (3), *«Філософія освіти»* (2), *«Філософські обрії»* (1), *«Схід»* (1), *«Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії»* (1), а також *«Незалежного культурологічного часопису “І”»* (1). Ще вісім осіб відвідують *«різні сайти періодичних видань, що надають вільний доступ до архівів»*.

Натомість пошук по *іноземних журналах* найчастіше здійснюють за допомоги відповідних пошукових систем, як-от DOAJ чи Philpapers.org, або ж по журнальних архівах конкретних видавництв, як-от Oxford Academic Journals, Springer, Brill, Taylor, Francis та ін.

Згадують також *відкриті архіви*, такі як: Archive.org, Project Gutenberg чи Perseus Digital Library, а також архіви журналів з відкритим доступом на кшталт JSTOR. Десять респондентів відзначають англomовні *інтернет-енциклопедії*: Stanford Encyclopedia of Philosophy, The Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP) та The Routledge Encyclopedia of Philosophy Online (REP Online). Дев'ять осіб відвідують *користувацькі архіви*, зокрема Academia.edu чи Scribd, а також користуються *пошуковими системами* Google Books та

Google Scholar. Серед архівів дисертацій представлений лише російський Dissercat.

Хоча лише шість опитуваних уточнили, що використовують здебільшого *іноземні інтернет-ресурси*, поряд із ними посилаються на такі ресурси 33 респонденти, тобто більшість опитуваних. Своєю чергою, левава частка цих ресурсів є англomовними за поодинокими винятками на кшталт французьких Persee.fr та Cairn.info, а також архівів класичних першоджерел, от таких як The Latin Library чи Patristica.net, кожний з яких згадувано по одному разу. Ще п'ять респондентів відвідують російські ресурси, зокрема сайт журналу «Логос».

Лише три особи зазначають як джерело інформації *університетські репозитарії* та ще двоє — електронні ресурси *Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*. Жоден з респондентів не говорить про *міжнародні наукометричні бази даних*, доступ до яких, нехай і дуже обмежений, надають окремі публічні бібліотеки та бібліотеки університетів.

Чи перешкоджає вам у професійній роботі брак доступу до певних періодичних видань?

Утрималися від відповіді на це запитання 16% усього загалу респондентів. Переважна більшість — 60% — підтвердили, що перешкоджає, утім, відповіді розділилися на дві протилежні групи.

Для 26% найбільшою проблемою є *«доступ до закордонних ресурсів, оскільки він (що цілком зрозуміло, але, тим не менш, прикро) не безкоштовний. Доводиться досить багато часу витратити на пошук необхідної інформації по вільних для доступу ресурсах»*.

Один респондент додає, що *бібліотеки* не дозволяють розв'язати цю проблему, адже «вона значно більша: доступ не лише до періодичних, а й узагалі до фахових ресурсів є однією з найбільших проблем вітчизняної науки. Цим мають займатися бібліотеки, але вони не можуть забезпечити цього через брак фінансування». Лише один респондент вказує на «можливість доступу до матеріалів через *університети*, які надають доступ до баз даних». Проте четверо згадують *піратські сайти*, що роблять доступ до статей безкоштовним, а дехто розглядає етичний бік такої можливості: «Оскільки знання має бути доступним кожній людині та розповсюджуватись вільно, користування подібними сайтами я не розглядаю як етично неприйнятні».

Менш численна, але помітна група респондентів (18%) вважають, що найбільшою проблемою є *доступ до вітчизняних видань*. «Зазвичай література (як-от дисертації, книжки обмеженим накладом чи рідкісні іноземні видання) доступні виключно у бібліотеках, режим роботи яких відповідає робочому дню середнього читача. Таким чином, якщо особа не прикріплена до наукової установи, вона опиняється на задвірках наукового життя. За таких умов найконструктивнішим рішенням виявляється звернення до іноземної літератури, великий масив якої широко доступний у мережі».

До того ж «жодне з фахових видань не розсилає обов'язкових примірників по університетських бібліотеках, обмежуючись (через брак коштів) надсиланням у Книжкову палату, Національну бібліотеку України ім. В.І. Вернадського, а також бібліотеки Київського та Львівського національних університетів». Отже, хоча «західні видання встановлюють непомірно високу плату за доступ до публікацій, всі перешкоди відносно легко усунути за допомоги неправових технічних засобів. Здобути ж доступ до деяких українських джерел подеколи значно важче, адже багато видань не оцифровані й не завжди представлені у бібліотеках київських вишів».

Не відчувають браку доступу до періодичних видань 24% від загальної кількості. Утім, навіть такі респонденти уточнюють, що за більш-менш достатнього доступу до архівів періодичних видань, свіжі випуски залишаються поза зоною доступу: «не те щоб якесь видання було повністю недоступним, але хотілося б читати кожен свіжий номер ще до того, як він відійде в архів і стане у відкритому доступі».

Яким є оптимальний формат існування філософського журналу?

Отже, постає закономірне питання: яким має бути формат філософського журналу — паперовий, електронний чи паперовий із електронною версією? Тут респонденти були майже однотайними: 71% вважають, що журнал має бути паперовим з електронною версією, на думку ще 16%, вистачить самого електронного формату, і лише двоє опитуваних обрали варіант «паперовий». Шість респондентів утрималися від відповіді.

Утім, слід з'ясувати: як саме ми розуміємо поняття «електронна версія». Наразі в українській філософській періодиці (міждисциплінарні видання на кшталт «Сходу» не беремо до розгляду) є лише два приклади реалізації такої моделі. Перший із них, журнал «Sententiae», всі матеріали якого безкоштовно доступні на сайті одразу, а іноді й до виходу друкованого випуску. Виходить своєрідний гібрид моделі «open access» (безкоштовний доступ) із безкоштовною публікацією для авторів (що західні журнали дозволяють собі переважно за умов комерційного розповсюдження матеріалів), а також можливістю додаткової передплати на добровільних засадах паперової версії. Все це за умов вкрай обмеженого фінансування з боку держави чи освітніх інституцій. Схема майже героїчна, адже можлива суто на засадах безкорисливої праці причетних людей. Друге видання — «Філософська думка», яка досі відшукує «золоту середину» між миттєвою доступністю і розміщенням повнотекстових матеріалів з певним часовим лагом після виходу друкованого випуску. «Філософська думка» також двічі здійснювала спроби (кожного разу впродовж кількох сезонів) передплати електронної версії журналу, однак ця практика не мала успіху. А втім, наші респонденти зазначають бажаність електронної передплати чи придбання окремих статей.

Принагідно згадаю результати суміжного опитування, яке приурочено до запуску сайту часопису «Філософська думка» у травні 2017 року. Опиту-

вання відбулося на сторінці часопису в мережі Facebook та на дотичних сторінках філософської спрямованості та містило запитання про те, якою саме має бути електронна версія часопису, які матеріали має містити та чим має відрізнятися від друкованого видання. До опитування долучилися 60 користувачів, які обрали такі відповіді: сайт журналу має містити всі матеріали паперової версії, а також додаткові матеріали, як-от дискусії, рецензії, переклади, оголошення (43%); електронна версія має повністю дублювати паперову (34%); журнал має бути цілком електронним за умови друку малої кількості примірників для архіву (11%); слід повністю перейти на електронний формат (8%); сайт журналу має містити розгорнуті версії матеріалів, які стисло подаються у паперовій версії (4%). Можливо, ця інформація стане у пригоді редколегіям, які наразі працюють над електронними версіями своїх видань.

Доречно завершити цей сюжет словами одного з респондентів: «Доступність електронних версій видань — на сьогодні це важливий фактор для їх виживання, популярності і затребуваності. Чим більшого поширення набуває інформація, надрукована у виданні, тим краще для самого видання».

Наостанок...

Більшість респондентів, які відповіли на останнє запитання: «*За бажання додайте свою думку щодо української філософської періодики та суміжних питань*», попри всі зазначені вище складнощі та проблеми, підкреслювали «важливу роль філософської періодики у збереженні та відродженні української філософської спільноти».

Лунали й протилежні думки. Респонденти не приховували, що, на їхню думку, «українська філософська періодика не йде шляхом розвитку інтелектуальної дискусії, за винятком двох-трьох видань, що героїчно підтримують режим зацікавлення до актуальної філософської думки», а дехто прямо заявляв, що «більшість видань необхідно закрити разом із досить великою кількістю навчальних закладів за абсолютної відсутності будь-якого професійного інтересу серед редколегій цих видань. За словами одного з наших колег, «фахівців з філософії у нас в країні вистачило б на один, але потужний, гарний факультет». Можливо, фахівців в Україні вистачить на кілька філософських журналів, але навряд чи це більш як п'ять серйозних видань».

Надійшли також слушні пропозиції щодо спільного пошуку шляхів поліпшення ситуації. Серед них — «проведення круглого столу «Філософської думки», який варто присвятити обговоренню на всеукраїнському рівні вітчизняної філософської періодики, зокрема, проблеми «фаховості»», а також задоволення «давню Perezriлої потреби у проведенні регулярних Конгресів з філософії національного рівня, принаймні кожні три роки».

Так чи так, «українська філософська періодика існує у складних умовах», а отже давайте разом із респондентами побажаємо «усім причетним до

неї сили, розвитку і процвітання» та не забуваймо, що більшість згаданих тут проблем притаманна «не лише періодиці, а дискурс-активності самої філософської спільноти. Періодика ж є її дзеркалом».

Сподіваємось, що завдяки тим, хто долучився до опитування, ми всі зможемо ясніше розгледіти як сильні, так і уразливі місця української філософської періодики, а також проблеми, з якими слід працювати і спільними зусиллями робити наш простір фахової комунікації гідним місцем діалогу та співпраці.

***Ясна, Іллі** — спеціаліст з фінансів та банківської справи, магістр релігієзнавства, аспірант Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, стажер часопису «Філософська думка», розробник сайту часопису, а також порталу «Філософія в Україні» та реєстру академічних філософських перекладів «Translatio Humanitatis».*
